

Maria d'Arienzo, *L'obbligo di riparazione del danno in diritto canonico. Percorsi di ricerca*, Cosenza 2013, ss. 142

DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/acan.1832>

Przedmiotem szczególnego zainteresowania kanonistyki, zwłaszcza od momentu promulgacji znowelizowanego kodeksu prawa kanonicznego w 1983 roku oraz utworzenia *Sectio altera* Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, jest tematyka powództwa o naprawienie szkody wywołanej nielegalną czynnością prawną bądź jakkolwiek inną czynnością dokonaną z winy umyślnej lub nieumyślnej, zgodnie z dyspozycją kan. 128 KPK/1983. Prezentowana publikacja dotycząca powyższej problematyki to, jak określa autorka w podtytule monografii, próba uczestnictwa w pogłębianiu historycznej zasadności uzyskania *reparatio damnorum* w świetle tradycji prawnokanonicznej w oparciu o rzetelną, teoretyczno-praktyczną kwerendę perspektyw rozwoju wspomnianej instytucji prawnej. Celem pracy jest więc poszukiwanie odpowiedzi dotyczącej ewolucji ordynacji kanonicznej w kwestii podmiotowej odpowiedzialności prawnej za dokonanie czynności zakazanych.

Poruszana tematyka, z punktu widzenia metodologicznego, została zaprezentowana w trzech rozdziałach, których układ może budzić pewne wątpliwości. Autorka odeszła bowiem od tradycyjnej metody chronologicznej ewolucji badanej instytucji prawnej, nie wskazując jednocześnie alternatywnego sposobu prowadzenia dyskursu. Drugi rozdział odsyła czytelnika do źródeł *ante Codicem 1917* w kwestii ewentualnego odszkodowania za poniesione szkody, uznając wspomnianą problematykę za wyczerpująco przedstawioną w pierwszym rozdziale, traktującym podjęty problem zgodnie z dyspozycjami kodeksu pio-benedyktyńskiego. Co więcej, drugi rozdział – nie wiadomo dlaczego – odnosi się do norm i kompetencji Trybunału Sygnatury Apostolskiej, dokonując dodatkowego metodologicznego zamieszania. Z kolei trzeci rozdział, zachowujący już kryteria chronologii, to bezpośrednio odniesienie do podjętego problemu w oparciu o obowiązujące dyspozycje normatywne, nie tylko te kodeksowe z 1983 roku.

Autorka stawia sobie za cel ukazanie kontynuacji i spójności kanonicznej ordynacji prawnej wspomnianej instytucji, jednakże układ rozdziałów zaprzecza metodologicznie przyjętej we wstępie diachronicznej perspektywie rozważań. Choć podjęta problematyka czyni możliwym – wręcz pożądanym – zastosowanie tradycyjnego „odwróconego trójkąta” metodologicznego, w miejsce rozdziałów można by posłużyć się inną jednostką podziału pracy jak „część”, z których każda – choć

niebezpośrednio powiązana myślowo – daje kompleksowy obraz traktowanego problemu.

Nie budzi zastrzeżeń stosowany język ani formułowanie konkluzji, zawsze jasnych i jednoznacznych. Imponująca jest również bibliografia, zwłaszcza źródłowa, co świadczy o rzetelnych poszukiwaniach, które nie ograniczyły się tylko do tekstów kościelnych, lecz pozwoliły zbadać funkcjonowanie omawianej instytucji prawnej w świeckich systemach (francuskim i włoskim), nie wykluczając podobnych normatywnych regulacji obowiązujących na terytoriach byłego Państwa Kościelnego.

W omawianej tematyce autorka nie mogła pominąć definitywnych orzeczeń Sygnatury Apostolskiej (zwłaszcza *coram Ratzinger* z 27 października 1984 roku), licznie i obficie przytaczanych dla zilustrowania rzeczywistego stanowiska Trybunału względem poszkodowanych wnoszących o naprawienie szkód o z tytułu, o którym w dyspozycji kan. 128 KPK/1983.

Jak zasygnalizowano, pierwszy z trzech rozdziałów odsyła czytelnika do problematyki naprawienia szkód regulowanej przez abrogowany kodeks z 1917 roku, w którym brak *expresse* tak sformułowanej normy generalnej. Jednakże, w wyniku rozumowania indukcyjnego, odwołania się do *principia legis* oraz tradycji było możliwe wskazanie wiążącej zasady odpowiedzialności za popełnienie czynów zakazanych, także w przypadku jednoznacznego braku normy w tym sensie. Ten fakt, jak podkreśla autorka, sprzeciwiał się technicznej legalności systemów świeckich na korzyść kanonicznego obowiązku – nie tylko moralnego – naprawienia wyrządzonej szkody, rozumianej jako konieczność odbudowania porządku prawnospołecznego wspólnoty wierzących, chroniąc tym samym jej szeroko pojęte dobro.

Autorka, w dalszej kolejności, omawia kwestię skargi *ad reparanda damna ex delicto* (kan. 2210 KPK/1917), jak również nakreśla obowiązek naprawienia szkód wpływający z typizowanych przez ustawodawcę kościelnego czynności zakazanych, jak np. nieprawna alienacja dóbr kościelnych ex can. 2347 KPK/1917, czy próba przekupstwa pracowników kurii, sprawujących władzę sędziów, wykonujących obowiązki adwokatów ex can. 2407 KPK/1917 itp.

Na szczególną uwagę zasługuje obowiązek dokonania *satisfatio* w przypadku szkody wynikającej z czynności pozakontraktowej, kiedy akt prawny, zadeklarowany jako nieważny, wyrządza szkodę adresatowi. Autorka wskazuje, że dyspozycja kodeksowa wyrażona w kan. 1681 KPK/1917 stanowi inspirację normatywną dla obowiązującego kan. 128 KPK/1983.

W kwestii obowiązku naprawiania szkody z tytułu zawartej umowy, autorka, analizując jursprudencję Roty Rzymskiej, wskazuje na dwa konstytutywne

kryteria: *iniuria i responsabilitas (ex dolo et culpa)*. Szczególną uwagę poświęca także kwestiom definicji i poprawnego rozróżnienia między „przestępstwem” i „jak gdyby przestępstwem”, poszerzając swe poszukiwania o znaczenie tych terminów w prawnych źródłach świeckich, ukazując tym samym sposób, w jaki powyższe rozróżnienie determinowało obowiązki naprawienia wyrządzonej szkody.

Rozdział drugi prezentuje, oprócz wspomnianych problemów natury metodologicznej, szeroki wybór źródeł prawnych pierwszej kościelnej kodyfikacji odnośnie do omawianej problematyki. Autorka, po przedstawieniu racji prawnej obowiązku naprawienia szkody, sięga nie tylko do *Decretum* Gracjana, lecz poszukuje teologiczno-prawnych kontynuacji omawianej kwestii u późniejszych mistrzów. Na szczególną uwagę zasługuje dokument *Si culpa tua* Grzegorza IX, w którym autorka wskazuje główne zasady późniejszej prawnej ordynacji kanonicznej w kwestii personalnej odpowiedzialności za wyrządzenie szkód, przejętej choćby przez KPK/1917 w materii *refectio damnorum*. Część rozdziału poświęca także omówieniu problematyki odpowiedzialności zbiorowej, np. za podpalenia czy masowe grabieże, których groźba karalnością była przewidziana przez konstytucje egidiańskie aż do 1816 roku.

Autorka porusza także interesującą kwestię sumarycznych postępowań jako prawnej odpowiedzi aparatu rządzącego na wyrządzone szkody (*damna illata*), stwierdzając, że ich zastosowanie miało na celu wykazanie odpowiedzialności podmiotu i, w konsekwencji, nakaz kompensaty (*indemnitio*).

Drugi rozdział pracy kończy refleksja dotycząca rozwoju kościelnej władzy rządzenia zwłaszcza w kwestii kompetencji rozstrzygania sporów, których przedmiotem było zadośćuczynienie za poniesione szkody. Ostateczne i obowiązujące normy wskazują Sygnaturę Apostolską jako organ kompetentny w rozstrzyganiu wspomnianych kontrowersji. *Lex Propria* z 21 czerwca 2008 roku przewiduje możliwość orzekania *de reparatione damnorum*, koncentrując się głównie na aspekcie proceduralnym sporu, pomijając niestety normy odnoszące się do zasadniczych przesłanek powództwa i określenia sposobów naprawienia szkody. W celu ich zdefiniowania ustawodawca milcząco odsyła zainteresowanych do obowiązujących norm KPK/1983.

Z punktu widzenia rozwoju doktryny najistotniejsze wnioski płyną z trzeciego rozdziału monografii. Ostatnia część pracy koncentruje się zasadniczo na systematycznym wykładzie dotyczącym fundamentalnych elementów skargi o naprawienie szkód, takich jak próba kodeksowego zdefiniowania i rozumienia „szkody”, jej „naprawy” wynikających z konkretnej odpowiedzialności osób podejmujących decyzje.

Otrzymane wnioski dotyczą głównie faktu, że obowiązujące normy Sygnatury Apostolskiej – regulujące tak skargę, jak i sam przebieg procesu *de reparatione damnarum* – stanowią, mimo sygnalizowanych niedoskonałości, znaczący postęp. Należy podkreślić pozytywny wkład dostępnej doktrynie jurysprudencji, służącej głównie ściślejszej determinacji nieodzownych elementów słusznej naprawy szkody, nadal jednak nieprecyzyjnie sankcjonowanych przez KPK/1983.

Autorka, z właściwą sobie starannością, analizuje obowiązującą dyspozycję kodeksową omawianej instytucji, kładąc szczególny nacisk na istniejący związek między osobistą odpowiedzialnością działającego i konsekwencjami wypływającymi z dokonanych czynności o znaczeniu prawnym. Chodzi o wskazanie brakującego w obowiązującym prawie kościelnym elementu „niesprawiedliwości” powstałej na skutek określonej szkody.

Autorka wiele razy mocno akcentuje również fakt, że naprawa wyrządzonej szkody, rozumianej jako prawny obowiązek względem poszkodowanego, nie może pomijać podmiotowej poczytalności z tytułu winy umyślnej lub nieumyślnej – zgodnie z niektórymi propozycjami doktryny – gdyż tak pojęta *reparatio* zdaje się nie odpowiadać specyfice, jaką zasada odpowiedzialności za szkody niesłusznie wyrządzone przyjmuje w kościelnej ordynacji prawnej, zwłaszcza mając na uwadze realizację *salus animarum* i budowanie wspólnoty kościelnej. Autorka podkreśla także, że uwypuklenie subiektywnego elementu winy w procesie determinacji odpowiedzialności i poczytalności odnośnie do naprawy wyrządzonej szkody, stanowi znaczący wkład ordynacji kanonicznej w wypracowaniu normatywnej kategorii prawnej odpowiedzialności w takim wymiarze, w jakim czynią to od dawna świeckie systemy prawne.

Konkludując, należy podkreślić całościowe i rzetelne ujęcie problematyki obowiązku naprawy szkody, w myśl obowiązującej normy kan. 128 KPK/1983. Liczne przyczynki naukowe na ten temat, ze względu na właściwą sobie zwięzłość wypowiedzi, zajmowały się dotychczas pojedynczymi kwestiami przynależącymi do przedmiotu niniejszego elaboratu. W ogólnej ocenie praca stanowi znaczącą dla doktryny syntezę problematyki *reparatio damnorum*, której analiza była możliwa dzięki studium źródeł tej instytucji, późniejszej myśli kanonistów, jak również ostatecznych orzeczeń – wyroków i/lub dekretów – Trybunału Sygnatury Apostolskiej. Prezentowana pozycja to godne polecenia dzieło, którego krytyczna lektura może rodzić w czytelniku ewentualne próby poszukiwań nowych praktyczno-teoretycznych namysłów powiązanych z podjętym problemem.